Gh. Brătianu şi momentul 23 august 1944

Liviu Ţăranu

În România din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, oamenii politici români care îşi fixaseră o atitudine clară de la începutul conflictului şi până la final, au fost puţini, chiar foarte puţini. Pentru cei mai mulţi dintre fruntaşii politici, atitudinea lui Gheorghe Brătianu a fost de la începutul războiului, nelămurită, dacă nu chiar de neînţeles, după cum reiese din unele documente ale epocii.

Biografia omului politic şi a istoricului Gheorghe I. Brătianu (1898-1953) este, în general, bine cunoscută, datorită efortului unor istorici[1] sau a unor membri ai familiei sale[2]. Istoricul Aurel Pentelescu, poate cel mai însemnat biograf, considera anul 1943 ca fiind de *culme* în viaţa lui Gheorghe I. Brătianu. Împlinise 45 de ani la 3 februarie, era profesor universitar de exact 20 de ani, întâi la Iaşi, apoi din toamna anului 1940, la Bucureşti. Din 1941 era decan al Facultăţii de Filozofie şi Litere a Universităţii şi, totodată, director al Institutului de Istorie Universală „N. Iorga" din Bucureşti. O bogată operă publicistică şi ştiinţifică îi însoţea cariera, la început în domeniul istoriei medievale universale, apoi, după tragedia din vara anului 1940, în cel al istoriei naţionale. La 28 mai 1942, Academia Română îl alesese printre membrii ei, în locul rămas vacant după dispariţia lui Nicolae Iorga, fiind cel mai tânăr dintre membrii Secţiunii Istorice. Discursul său de recepţie intitulat *Nicolae Iorga – istoric al românilor* a fost elogiat de către Alexandru Lapedatu un alt mare istoric român: „d-ta ai rămas şi te găseşti azi pe acelaşi tărâm al istoriografiei naţionale, ca unul din cei mai cu vază şi de valoare lucrători în ogorul ei"[3]. Totodată, Al. Lapedatu făcea o constatare care era în acelaşi timp şi o premoniţie: „De altfel, pare că ceva predestinat te-a purtat de la început, din cea mai fragedă tinereţe, pe urmele lui Nicolae Iorga, sub a cărui influenţă şi îndrumare intelectuală, morală şi naţională, te-ai dezvoltat şi format, cu întreaga generaţiune din care faci parte"[4].

Din nefericire, destinul tragic al marelui istoric Nicolae Iorga, va fi împărtăşit atât de Gheorghe Brătianu cât şi de Al. Lapedatu, ambii decedaţi în închisoarea de la Sighet.

Gheorghe Brătianu a militat ca liberal pentru o politică care tindea să situeze România, după încheierea conflictului, din nou, în tabăra puterilor occidentale. Există unele mărturii că marele istoric era întru totul alături de Iuliu Maniu în politica sa filo-britanică.

Pe de altă parte însă, Gheorghe Brătianu păstra cele mai bune şi strânse relaţii cu cercurile politice, economice şi culturale germane, fără a pierde un singur prilej de consolidare a acestei amiciţii considerată sinceră şi dezinteresată. Aceasta i-a provocat

---

[1] Între aceştia menţionăm: Aurel Pentelescu, *În faţa istoriei. Gheorghe I. Brătianu (1898-1953),* Cluj Napoca, 2003; Victor Spinei, *Gheorghe I. Brătianu între vocaţia istoriei şi tentaţiile vieţii politice*, în vol. *Confluenţe istoriografice româneşti şi europene, 90 de ani de la naşterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*, Iaşi, 1988, p. 241-354.

[2] Maria G. Brătianu, *Gheorghe I. Brătianu, enigma morţii sale*, Bucureşti, 1997.

[3] Aurel Pentelescu, *op.cit.*, p. 35

[4] *Ibidem*

multe neajunsuri de ordin politic, printre care şi reafirmarea unui om politic considerat terminat ca Gheorghe Tătărăscu. Atitudinea sa oscilantă, neclară pentru cei mai mulţi, a fost considerată drept o sinucidere politică, cu atât mai gravă cu cât era vorba de un şef de partid. Unii au căutat explicaţii, iar în notele informative ale SSI-ului, se pot regăsi informaţii în acest sens. Gheorghe Brătianu ar fi crezut, probabil, că mai era posibilă o pace între Germania şi puterile occidentale. Fiind considerat un ruso-fob convins, Gh. Brătianu socotea că niciodată România nu va putea trăi în bună vecinătate cu o Rusie mare şi prea puternică. Ameninţarea permanentă existentă din partea acesteia constituia motivul principal pentru care Gh. Brătianu susţinuse intrarea în război împotriva U.R.S.S. Totodată amiciţia cu cercurile germane, era necesară în viziunea şefului liberal, din convingerea că interesele economice ale României erau complementare cu cele ale Reich-ului, şi că în lupta permanentă împotriva Rusiei, România nu putea căuta un aliat mai apropiat şi mai puternic decât Reich-ul german.

Gh. Brătianu îşi exprima deschis opinia sa, în dezacord cu unii dintre fruntaşii liberali şi ţărănişti, după care războiul nu va fi câştigat de URSS, ci numai de aliaţi. În baza acestei judecăţi, Gh. Brătianu avea certitudinea unei păci între Reich şi aliaţi, care să conducă la menţinerea unei Germanii viabile în Europa, care să constituie în viitor o contra-pondere în faţa URSS (sic!). Crezul său era, în continuare, acela că **echilibrul european va fi şi în viitor o condiţie a păcii pe continent** (subl.ns)[5].

După o întrevedere cu Mihai Antonescu, avută la sfârşitul lunii iulie 1943, Gheorghe Brătianu a invitat o serie dintre apropiaţii săi în plan politic, comunicând şi comentând totodată unele subiecte de politică externă ale României.

El s-a declarat întru totul de acord cu Dinu Brătianu, care susţinea că lucrurile nu trebuie împinse până la „situaţiuni ireparabile". România nu poate şi nu trebuie să facă ea, în premieră, un act care să însemne o schimbare de atitudine. Trebuie să se lase timp şi posibilităţi Mareşalului Antonescu, pentru ca acesta să poată menţine prietenia aliaţilor de azi şi să intervină numai când situaţia externă va fi de natură a reclama o hotărâre decisivă.

Concluziile lui Gheorghe Brătianu erau limpezi:

a. România să menţină linia politică de până atunci dar să nu se mai trimită trupe dincolo de Nistru, dacă e posibil, acestea chiar să fie retrase;

b. Să se aştepte desfăşurarea evenimentelor cu arma la picior, lăsând ca alţii să facă înaintea României actul de ieşire din război[6].

În următoarea perioadă are loc însă o schimbarea de atitudine din partea şefului liberal.

La 29 august 1943, în urma unei vizite la Alba Iulia, are loc o întâlnire a fruntaşilor liberali locali cu Gheorghe Brătianu. La un moment dat un fost senator liberal, dă glas unor îndoieli existente în partid şi întreabă asupra atitudinii filo-germane a istoricului.

Gh. Brătianu foloseşte momentul pentru a clarifica lucrurile:

„Nu am fost niciodată şi nici nu sunt filo-german. Sunt şi am fost convins încă de la început că nu Germania va învinge. Este adevărat că am fost de două ori în cursul anilor 1938/1939 la Hitler din ordinul fostului rege Carol. Am arătat atunci regelui că vederile mele sunt altele. El totuşi a insistat să plec. Va veni un timp când se vor deschide arhivele secrete ale Ministerului Afacerilor Străine şi atunci se va vedea atitudinea mea. Situaţia prezentă a Ţării se caracterizează prin ameninţarea de la Răsărit pe de o parte şi prin necesitatea imperioasă de a se relua Ardealul pe de altă

[5] ACNSAS, fond Penal, dosar 356, vol. 3, f. 280-282
[6] Ibidem, f. 76

parte. Ambele chestiuni nu vor fi soluţionate însă cu ajutorul Germaniei ci numai prin intervenţia anglo-americană”[7].

În octombrie 1943, în conversaţiile avute cu diverşi fruntaşi liberali şi chiar ţărănişti, Gh. Brătianu îşi manifesta îngrijorarea în privinţa războiului. „Am fost un răzvrătit împotriva destinului istoric: repet formula lui Stere. Am crezut, şi cu mine atâţia, că putem lupta împotriva Rusiei. Ne-am înşelat cum se înşelase şi Stere. Numai că Stere pierduse cauza într-o ţară care câştigase războiul, pe când noi o pierdem într-o ţară care nu mai are şanse să câştige războiul. Trebuie să avem totuşi încredere în steaua noastră şi în abilitatea acestui Talleyrand care este dl. M. Antonescu”[8].

Era încă o dovadă că, dacă pe tărâmul istoriei Gh. Brătianu realiza judecăţi valabile, care se vor verifica, în plan politic încrederea lui în talentul lui M. Antonescu s-a dovedit a fi neîntemeiată.

La finele lunii februarie 1944, în momentul în care Iuliu Maniu şi chiar Dinu Brătianu credeau cu hotărâre în necesitatea ieşirii imediate a României din război, Gheorghe Brătianu declara că nu se poate încheia o pace cu Rusia, decât numai în condiţiuni optime de securitate. Dacă acestea lipsesc, ar însemna să se repete cazul din 1940 al Finlandei, adică după un scurt răgaz România să fie atacată de vecinul de la Răsărit.

Gheorghe Brătianu rămânea la vechea sa concepţie, întemeiată de altfel, că Rusia tinde, indiferent de regimul politic de la cârma ei, să pătrundă spre sud şi că, în realizarea acestei ţinte, urmăreşte dintotdeauna cotropirea României. Astfel, numai în faţa unei puteri militare care să-i impună, cum este cea a Reich-ului, sau în cadrul unor angajamente solemne de ordin internaţional şi bazate pe interesele ei ce-şi găsesc satisfacţie, Rusia va renunţa la pătrunderea ei spre Vest, peste trupul ţării româneşti[9].

La mijlocul lunii martie, în urma unei întrevederi cu unul din cei mai aprigi critici ai săi din interiorul P.N.L., dr. Costinescu, Gh. Brătianu promite că va scrie un articol în care să se arate „înţelegător” pentru politica rusească, militând în continuare pentru bune relaţii româno-sovietice[10].

O lună mai târziu, are loc o întâlnire a şefilor de partide politice, la care au luat parte Constantin I. Brătianu, Iuliu Maniu, Ion Mihalache şi dr. N. Lupu. La această reuniune s-a hotărât, faţă de intransigenţa mareşalului Antonescu, ca şefii de partide să nu mai aibă nici o legătură cu Conducătorul Ţării şi ca el singur să rămână responsabil faţă de neam şi ţară[11].

La mijlocul lunii mai 1944, poziţia aparte a lui Gheorghe Brătianu în cadrul P.N.L., devine tot mai evidentă. Punându-se problema de către Dinu Brătianu de a se şti dacă partidul liberal poate colabora politiceşte la un moment dat cu social-democraţii şi comuniştii, dacă împrejurările o vor cere, marea majoritate a conducerii, în frunte cu dr. Angelescu, dr. Costinescu, Berceanu, Alimănişteanu şi V. Sassu s-a pronunţat afirmativ, cu unele rezerve referitor la aceea dacă cei din rândul P.C.R. sunt monarhici şi dinastici, dacă vor considera problema Basarabiei şi Bucovinei ca definitiv lichidată după anexiunea sovietică, dacă nu vor fi pentru o radicală şi imediată comunizare sau pentru o exterminare a burgheziei româneşti şi exponenţilor ei politici. Singur, Gheorghe Brătianu a arătat că este imposibilă orice colaborare cu comuniştii ci numai cu social-democraţii[12].

---

[7] Ibidem, f. 96
[8] Ibidem f. 109
[9] Ibidem, f. 284
[10] Ibidem, f. 321
[11] Ibidem, f. 337
[12] Ibidem, f. 356

În aceeaşi perioadă, reunind la Bolintin, lângă Bucureşti, câţiva dintre prietenii săi politici, Gheorghe Brătianu le-a făcut câteva declaraţii care au surprins pe cei în cauză. Astfel, el a declarat că, în opoziţie cu ceea ce cred bătrânii liberali, mai crede în victoria germană. De asemenea, s-a îndoit de faptul că aliaţii vor debarca în vest şi dacă se va întâmpla aceasta nu va fi învinsă Germania. A arătat apoi că are convingerea fermă a unui viitor conflict între anglo-americani şi ruşi, conflict care va izbucni imediat de la împărţirea eventualei prăzi sau două decenii mai târziu[13].

La finalul lunii mai 1944, Gh. Brătianu se exprima foarte tranşant împotriva „cartelului politic" al partidelor democrate cu cel social-democrat şi cu cel comunist (Blocul Naţional Democrat). De la bun început şeful liberal a declarat că nu va participa la el şi că îl consideră o mare greşeală politică din două puncte de vedere:

1. În primul rând se va da ocazia guvernului şi germanilor să intervină împotriva partidelor politice şi pentru schimbarea ordinii interne a ţării, după modelul celor petrecute în Ungaria sau Bulgaria.

2. În al doilea rând va duce partidele democrate la remorca partidelor de stânga, făcându-le pe cele dintâi să subscrie la acte ireparabile din punct de vedere istoric şi condamnabile din punct de vedere patriotic. Cu toate, acestea, având în vedere situaţia lui politică, de şef liberal, Gh. Brătianu a declarat că deşi se opune principial acordului, nu va face nimic împotriva lui[14].

La începutul lunii iunie, fiind într-un grup de tineri fruntaşi liberali, Gh. Brătianu declara că, după unele din informaţiile sale, elementele tehnice ale unui puci erau puse la punct cu săptămâni în urmă şi că o primă lovitură trebuia să se producă sâmbătă 4 iunie prin ocuparea Ministerului Afacerilor Interne şi a Prefecturii Poliţiei[15].

O notă informativă a SSI-ului din 7 iulie 1944, arăta că în cercurile gazetăreşti din Capitală circulă o afirmaţie a lui Gh. Brătianu care ar spus, în legătură cu o eventuală ocupaţia a ţării de către bolşevici, că:

„Nu mi-e teamă de Stalin,
Ci mi-e frică de Marin".

Era, se pare, o aluzie la faptul că în această eventualitate muncitorimea ar putea lua conducerea ţării şi s-ar răzbuna pe o parte a păturii intelectuale[16].

La finele lunii iulie, Gh. Brătianu îi face o vizită lui Iuliu Maniu, în cursul căreia încearcă să-şi explice atitudinea diferită de a bătrânilor liberali, şi să răspundă acuzaţiilor ce i se aduceau de lipsă de tact politic, la care se asociau şi ţărăniştii. Gh. Brătianu a căutat să justifice atitudinea sa antisovietică, despre care a subliniat că este pur teoretică şi fără nici o tendinţă de manifestare politică pe teren. Liderul ţărănist i-a arătat însă că această poziţie vine în contradicţie cu platforma „cartelului democrat". Notabil este că cei doi oameni politici s-au despărţit fără a fi ajuns la vre-o înţelegere[17].

La 1 august 1944, având în vedere situaţia politică a Turciei, Gh. Brătianu se declara convins că „luna august va aduce României terminarea efortului său de război. Evident, războiul european va mai dura, oarecare vreme, dar pentru România el se va sfârşi odată cu luna august"[18].

Având în vedere acest considerent, partidele politice trebuiau să fie gata pentru a-şi juca rolul ce le este rezervat. Gh. Brătianu se îndoia totuşi că viitorul va fi al

[13] Ibidem, f. 374
[14] Ibidem, f. 377
[15] Ibidem, f. 392
[16] Ibidem, f. 416
[17] Ibidem, f. 421
[18] Ibidem, f. 424

partidelor politice care fiinţau în acel moment. „România va cunoaşte frământări din care vor ieşi partide noi conduse fie de oameni din tranşee, fie de oameni de la Moscova”. În ceea ce-l privea, şeful liberal, spunea că paşaportul său este pregătit şi că va face uz de el îndată ce lucrurile se vor precipita. El sfătuia şi pe ceilalţi oameni politici să procedeze la fel, deoarece sovietele vor opera fără menajamente[19].

Într-adevăr, data de 23 august 1944 a reprezentat pentru Gheorghe Brătianu începutul sfârşitului. Convingerile sale antisovietice, prezente în opera istorică dar mai ales în cadrul acţiunii politice, caracterizată de o anumită apropiere faţă de Germania nazistă, l-au făcut pe Gh. Brătianu, imediat după 23 august 1944, extrem de vulnerabil în faţa noilor adversari politici afirmaţi odată cu ocupaţia sovietică, asupra căreia avertizase încă de la începutul anilor ’40.

La 23 septembrie 1944 începea o virulentă campanie de presă împotriva lui Gh. Brătianu. În numărul 3 al cotidianului „Scânteia” (primul număr apăruse pe 21 septembrie), este publicat un editorial nesemnat, extrem de violent la adresa lui Gh. Brătianu. Sunt scoase în evidenţă „rolul de instigator antisovietic care l-a jucat ani de-a rândul în Parlament” şi „participarea intensă la războiul nebunesc şi trădător al intereselor neamului împotriva Uniunii Republicilor Socialiste”[20].

Era un semnal clar că în noua conjunctură politică internă dar mai ales externă, un intelectual de marcă, un politician cunoscut şi în fine un Brătianu devenise incomod.

Asupra rolului pe care l-a jucat Gheorghe Brătianu în timpul loviturii de stat de la 23 august 1944, informaţiile sunt puţine şi de obicei din surse la a doua mână.

Elena Brătianu declara în 1947 că în procesul colaborării cu regimul antonescian în care va fi implicat soţul său Gh. Brătianu, unul din punctele cele mai importante ale apărării sale va fi rolul pe care l-a jucat în pregătirea loviturii militare a zilei de 23 august 1944. Astfel, el urma să arate că a primit însărcinarea de a lua contactul cu şefii unităţilor militare care trebuiau încadraţi în lovitura de stat.

De asemenea, va insista asupra faptului că această misiune Gh. Brătianu a îndeplinit-o cu succes, putând lua legătura cu comandanţii de unităţi fără a atrage atenţiunea autorităţilor de stat, datorită faptului că era mobilizat cu gradul de maior şi purta uniforma militară. Pentru dovedirea faptelor arătate mai sus, Gh. Brătianu propunea ca martori o serie de generali, printre care şi generalul Racoviţă[21].

După aprecierea unor diplomaţi britanici de la Bucureşti, Gh. Brătianu s-a dovedit „extrem de util opoziţiei politice ca intermediar în relaţiile cu mareşalul Antonescu şi a contribuit la anumite preparative politice ale loviturii de stat din august 1944”[22]. Totodată, în aprilie 1945, se pregătea o întrevedere între Gh. Brătianu şi reprezentantul politic britanic în România John H. Le Rougetel, „avându-se în vedere încredinţarea cu care cercurile britanice apreciază rolul d-lui Gh. Brătianu în actul de la 23 august, rol pe care dl. Maniu l-a făcut cunoscut acestor cercuri.”[23]. Totodată diplomaţii britanici notau despre Gh. Brătianu că „a fost folosit fără ştiinţa sa de către regele Mihai să-l aducă la Palat şi să-l aresteze pe mareşalul Antonescu, [fapt] care a însemnat începutul loviturii de stat de la 23 august 1944”[24].

---

[19] Ibidem, f. 425
[20] „Scânteia”, anul I, nr. 3, 23 septembrie 1944, p. 1
[21] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 356, vol. 4, f. 348.
[22] Gh. Buzatu, *România şi războiul mondial din 1939-1945*, Iaşi, 1995, p. 358
[23] Claudiu Secaşiu, *Contribuţii privind biografia istoricului Gheorghe I. Brătianu (anii 1945-1953)*, în „Revista Istorică”, tom IX, nr. 5-6, p. 322
[24] Apud Gh. Buzatu, *op.cit.*, p. 353

În momentul exproprierii sale, în toamna anului 1945, cercurile liberale cereau să se ţină cont de faptul că Gh. Brătianu „a declarat public şi a făcut un memoriu în care a arătat că armata română nu avea ce să caute pe teritoriul sovietic" precum şi de „rolul său important în pregătirea actului de la 23 august, prin pregătirea atmosferei din armata română şi atragerea mareşalului Antonescu în cursă"[25].

Având în vedere aceste argumente precum şi o serie de note ale S.S.I.-ului care cuprindeau interceptările telefoanelor primite şi date de către Gh. Brătianu, din care rezultă o serie de întâlniri şi afirmaţii cel puţin ciudate, putem susţine şi aprecia faptul că Gh. Brătianu şi-a asumat şi îndeplinit o serie de sarcini în cadrul actului de la 23 august. Nu a făcut-o din convingere ci în calitatea sa de om politic şi lider de partid. Din notele informative ale S.S.I.-ului putem vedea că, adesea, conştiinţa şi convingerile sale de istoric i-au determinat atitudinea şi acţiunea politică. Probabil această mixtură între istoric şi omul politic nu a funcţionat în condiţii optime, ea afectând şi unele din previziunile lui Gh. Brătianu asupra viitorului politic al României cât şi a finalului celui de-al doilea război mondial. Însă cele mai multe din predicţiile sale s-au dovedit izbitor de veridice, şi ceea ce şochează este că deşi a prevăzut cu mult timp înainte, ascensiunea P.C.R. şi instalarea comunismului în România, precum şi faptul că „sovietele vor opera fără menajamente" în cazul lui şi a celorlalte personalităţi politice ale României interbelice, a refuzat să părăsească ţara. Istoria nu a fost deloc blândă cu unul din maeştrii ei. Gh. Brătianu a avut, în final, destinul celui pe ale cărui urme a călcat, istoricul Nicolae Iorga.

[25] *Ibidem,* p. 328